

Történeti állományok és könyvtárak transzfere Szlovákia mai területéről

Gabriela Žibritová

A Vývozy historických knižnic z územie Slovenska c. dolgozat cikkesített változata a könyvkultúra témaköréből tartott lőcsei szeminárium (1998. november 17-19.) egyik előadásának. (Tömörítette: Futala Tibor)

A kis nemzetek, különösen ha közép-kelet-európaiak, szívesen siránkoznak sanyarú történelmük miatt. Nevezetesen amiatt, hogy ez a sanyarúság mekkora károkat okozott társadalmi, gazdasági és kulturális fejlődésükben, illetve a létrehozott anyagi és szellemi javak megóvásában és helyben tartásában. Mi a törökökre, az osztrákokra, Trianon után az utódállamokra szoktunk főként panaszkodni és – esetenként – a szocialista korszak „történeti értékeket megsemmisítő” cselekedeteire. A szlovákoknál a magyarok, a csehek és a kommunisták játsszák e tekintetben a főszerepet.

Žibritová az itt tömörített dolgozatában azokat a kapitális veszteségeket sorolja fel, amelyek a történeti értékű művek és könyvtárak (külső és belső) transzfere miatt érték Szlovákiát, míg csak el nem jut napjainkig, a mostanában dívó illegális műkincskivitelig. A probléma feltérképezésére és (fokozatos) megoldásának javaslatba hozására szerzünk a Szlovák Kulturális Minisztériumtól kapott felkérést.

Hogy a szlovákiai könyvtárak (feltárt) állományából mi minden hiányzik az ország jelenlegi területén megjelent művekből, arra csak a legrégebbi időkre

nézve vannak becslések (Čaplovič szerint az 1700-ig megjelent nyomtatványok 35-40%-a nincs meg a honi állományokban), illetve konkrét adatok (pl. a trencsényi eretnek nyomdájában 1637 és 1664 között 135 latin nyelvű munka jelent meg; közülük csak 70 található meg az országban, 38 Magyarországon, egy Berlinben van, 26 pedig jelenleg ismeretlen helyen).

A dolgozatban felsorolt transzferek közül a szerzőnek – mintha – Batthyány Ignác eljárása fájna a leginkább, aki a 18. sz. második felében megvásárolta a lőcsei plébániai, később városi könyvtár rendkívül értékes kéziratokat (köztük 131 szlovákiai provenienciájú kódexet) és ősnymtatványokat is tartalmazó állományát, de a kialakított vételárat soha nem fizette ki, bár „az állományt Lőcséről Romániába szállították”. A szerző munkájának más helyén ugyan helyesen figyelmeztet arra, hogy az általa tárgyalt transzferek nagyrészt „egy állam keretében estek meg”, mégis kicsúszott tolla-írógép-szövegszerkesztője alól az imént idézett sztereotípiát, mintegy tanulságául annak, hogy a jelen fogalmainak múltba keverése milyen nevetséges eseteket idézhet elő. (Számomra e téren a legeklebtársabb emlék: a szovjetorosz világtörténetben voltak olyan „történeti” térképek, amelyeken a korábbi századokra nézvést is a Szovjetunió második világháború utáni határai voltak föltüntetve.)

Különben a gyulafehérvári Batthyány-könyvtár állományát vizsgáló, értékelő és feltáró dokumentumok között magyarországi forrásmű is rendelkezésére áll bármely országbeli kutatónak.¹

Szerzőnk ezt követően II. József uralkodásának könyvtári következményeit panaszolja föl, amelynek sok szerzetesi könyvtár esett áldozatául. Érdekes módon az egyetemi könyvtár Nagyszombatból Budára való költözését mint igazán nagyszabású transzfert Žibritová meg sem említi.

Az 1804-ből való kötelempéldány szolgáltatási rendelet a pesti egyetemi könyvtárat és az Országos Széchényi Könyvtár elődjét hozta kedvező helyzet-

be. „Így a központi könyvtári intézmények ugyan természetes módon és permanensen épülhettek, ám Szlovákia területén kívül”. Ezt szerzőnk összefüggésbe hozza a Szlovák Matica 1875. évi bezárásával, aminek következtében megszűnt a lehetősége annak, hogy az intézmény könyvtára a szlovák és szlovák vonatkozású nyomtatványok módszeres beszerzésével mintegy „magára vegye”, „megelőlegezze” a szlovák nemzeti könyvtár szerepkörének ellátását.

A 19. század, különösen annak második fele bővelkedik könyv- és könyvtári transzferekben. A történeti művek és gyűjtemények egy részét maguk a tulajdonosok értékesítették. A transzfereknek ez a változata a 20. században is fennmaradt. A Monarchia szétesésekor több megszüntetett intézmény könyvtára került Magyarországra, pl. a selmecbányai bányászati akadémia rendkívül értékes gyűjteménye. Máshonnan csak a gyűjtemények legbecsesebb darabjai – kéziratok, ősnymtatványok, rariorai – keltek „vándorútra”.

Az első Csehszlovák Köztársaság idején sem állt feladatai magaslatán a műkincsvédelem. Pl. a pozsonyi káptalani könyvtár több kódexét adták el külföldre, ahol nyomuk veszett. Szerzőnk rosszállóan jegyzi meg: „Ezek az eladások teljesen érthetetlenek, ámde realitásuk kétségtelen.”

„Speciális helyzet alakult ki 1939 és 1945 között Dél-Szlovákiában, ahol ugyancsak könyvtári transzferek fordultak elő. Róluk mindeddig igen keveset tudunk.” E kérdéskört illetően megint magyar szakirodalomra kell felhívunk a figyelmet.²

Ezt követően joggal hiányoljuk a dolgozathoz egy másfajta, 1945 és 1948 közötti transzfer kérdésének legalább felvetését. Minthogy a Szlovák Nemzeti Tanács 1944. évi 6. sz. rendeletével bezárták a magyar iskolákat, az 1945. évi 81. sz. törvény értelmében pedig betiltották a magyar közművelődési intézményeket, aligha hihető, hogy mindez a magyar nyelvű gyűjtemények sérelem nélkül vészelték volna át.³

Szerzőnk az eddig utolsó nagy történeti gyűjteményellenes akciót 1950/51-re teszi, amikor is egybehordták a kolostori könyvtárak és több nemesi könyvtár állományát, s ezzel a „történetiség” fennmaradását pótolhatatlan veszteségek érték.

Ami pedig az 1989 utáni illegális transzferrel illeti: egyelőre becslések sincsenek róla.

Az elmondottak nyomán érthetővé válik, hogy Szlovákia miért vesz olyannyira intenzíven és szívesen részt A Világ emlékezete c. Unesco-programban (1993), amely jelenleg a legjelentősebb középkori kéziratok elektronikus formára történő vitelénél tart.

Mit lehetne tenni a hiányok pótlása érdekében? Nem sok sikerrel járna (különösen unikális dokumentumok esetében nem), ha az ország visszakövetelné a területéről legálisan-illegálisan elszármazott kéziratokat és régi-ritka nyomtatványokat. Duplumcsere révén valamivel nagyobb lehetne a hozadék. A lehetséges megoldás: a korszerű technika egész eszköztárát hasznosítva kellene másolatokat szerezni a Szlovákiában fel nem lelhető nyomtatványokról és „kísérőikről” (katalógusaikról). Könyv-, könyvtár- és cenzúratörténeti kutatások érdekében nem szabadna megfélemlíteni – pl. a magyarországi – levéltári anyagok lemásolásáról sem.

Ezt a (lehetőleg elektronikus formájú) másolatszerzést 1560-nal (ekkor jelent meg az ország mai területén, nevezetesen Kassán az első nyomtatott könyv) kellene kezdeni és 1918-ig folytatni. Az így összegyűjtött állományhoz aztán a Szlovákiában található korabeli dokumentumok elektronikus változatát is hozzá kellene rendelni.

Még e kívánatos akciónak is vannak azonban előfeltételei. Nevezetesen komplex nyilvántartást kellene készíteni a történeti értékű könyvek és könyvtárak transzferjeiről. Az eddigi előmunkálatok azt valószínűsítik, hogy ez a nyilvántartás „ripsz-ropsz” módon, rövid idő alatt nem jöhet létre a feladat legkülönbözőbb nehézségei folytán.

Már az a felderítő munka sem tudott a határidő miatt teljessé válni, amelyről e tömörítvény elején szó esett. Az is kiderült közben, hogy mindenképpen kollektív munka vezethet csak sikerre. Ennek érdekében – a nemzeti könyvtárral az élen – az érdekelt könyvtáraknak össze kellene fogniuk, hogy vállvetve

1. feldolgozzák a szlovákiai történeti könyvtárak, állományrészek és unikumok transzferjének a történetét,
2. hozzáférhetővé, illetve közzétégyék a történeti könyvtárak katalógusait,
3. a korszerű technológia segítségével tegyék elérhetővé mindazokat a dokumentumokat, amelyek az ország területén keletkeztek.

Žibritová a következő mondattal zárja beszámolóját, illetve fejtegetéseit: „Szlovákia és a szlovákok kulturális öröksége által elszenvedett károkat teljes mértékben már nem lehet helyrehozni, de legalább maximális mértékben próbáljuk meg eliminálni ezeket a károkat.”

Hát, nem tudom... – jut eszembe Žibritová javaslati nyomán a kiváló cseh filmrendező, Jiří Menzel tárcagyűjteményének a címe. Én inkább annak elektronizálásával kezdeném, ami az országban megtalálható, s a hiánypótláshoz az időközben másutt elektronizált dokumentumokkal kezdenék hozzá, megfelelő válogatással. Hát, nem tudom... – mondom még egyszer.

Hivatkozások

1. VARJÚ Elemér: A gyulafejevári Batthyány-könyvtár. Bp. 1889. Athenaeum ny. 271 p. (Klly. M.Kszle.)
2. GÁSPÁR Margit: Felvidéki és kárpátaljai könyvgyűjtés. In: M.Kszle. 3.F. 64.évf. 1940. 91-92.p.
3. Vö. TARICS Péter: Magyarként a Felvidéken 1918-1993. Bp. 1994. Püski. 359 p. 310. oldalával